

שברא והמציא מציאות כחות ועולמות ובריות – עם כל זה הוא בבחינת הוי' ואחד מצדו ית' שאין הברואים כולם חוצצים ח"ו כלל נגד אחדותו הפשוט ית' הממלא כל, ונקרא גם עתה הוי' ואחד'.

'... זה הענין הנורא, אין הדבר אמור אלא לחכם ומבין מדעתו פנימיות הענין בשעורא דלבא לבד ב'רצוא ושוב', להלהיב בזה טוהר לבו לעבודת התפילה, אבל רב ההתבוננות בזה הוא סכנה עצומה ועל זה נאמר בספר יצירה 'ואם רץ לבך – שוב למקום' שהמשילו דבריהם כגחלי אש, שיהא זהיר מאד בגחלתן שלא להכנס ולהתבונן ולחקור יותר מדאי בדברים שאין הרשות להתבונן הרבה ויכזה ח"ו' (מתוך נפש החיים שער ג, פרקים: ח יא ג.

וע' בארוכה בשער היחוד והאמונה לבעל התניא. וראה במש"כ הגר"ש פישר שליט"א ('ישורון' ח"ב עמ' תסב) שאין מחלוקת מהותית בעצם הדברים, אלא בלשונות 'סובב' ו'ממלא'. וכן נחלקו בהנהגת האדם בענין זה, האם מותר ומצוה לתקוע דעתו בבחינת יחודא עילאה).

בענין הזימון אמרו מברכותיו של אדם ניכר אם תלמיד חכם הוא אם לאו. כיצד? רבי אומר: ובטובו חיינו – הרי זה תלמיד חכם. ומטובו – הרי זה בור'. והנה באמת אנו חיים 'מטובו' אבל מי שאומר כך אינו מכיר כלל את בוראו – באמת טובו ית' מקיף אותנו מכל צד, 'סובב הכל ומלא את כל, ובהיות הכל אתה בכל' (שיר היחוד ליום שלישי), ואנחנו חיים ממש בתוך טובו! אולם הכרה זאת ישנה רק לתלמיד חכם. מעין כוונה זאת ידע התלמיד חכם לכוון גם באמרו ה' אחד (מתוך עלי שור ח"ב עמ' שסא).

*

'ומברכותיו של אדם ניכר אם תלמיד חכם הוא אם לאו' –

'... ואם אמר יאמר אלו הדיבורים אפילו לפחותי הערך שאינם חכמים, תועלתו גדולה מאד, וכאשר חכמים הגידו מברכותיו של אדם ניכר אם ת"ח הוא, להיות אמרם בדחילו ורחימו ומשים כל כחותיו ומאמצי כחו ומגמתו בהאותיות היוצאים מפיו – נכנסים בלב השומעים בחזקה, ובווער בקרבם כאש בוערת אל התורה והעבודה, ונמצא אין לך קישוט גדול מזה בהיות החכם יושב ודורש אפילו לפחותי הערך, מעורר לבם בקרבם לתורה ועבודה כפי ערכם ותבונתם...'.
(אור המאיר דברים)

דף נא

'במידי דלא ממאיס נמי לסלקינהו לצד אחד וליברך? תרגמא רב יצחק קסקסאה קמיה דרבי יוסי בר אבין משמיה דרבי יוחנן: משום שנאמר ימלא פי תהלתך'. '... מילוי הפה נקרא כשאין לו שום כונה אחרת, ושוקע בזה, כענין ימלא פי תהלתך שלמדו רז"ל לענין ברכה כשיש בפיו דבר מאכל, דהיינו שיש איזה דבר החוצץ מהנאה גופנית...'. (מתוך צדקת הצדיק רס. וע' גם בשיחת מלאכי השרת עמ' 12).

– מכאן שמהברך צריך לברך במלא הפה, ולא יגמגם בחצי פה (עפ"י ספר האשכול ח"א יח. וע' לעיל מז: 'ולא יזרוק ברכה מפיו').

'מי שאכל ושתה ולא ברך, מהו שיחזור ויברך? אמר להו: מי שאכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל שום אחר כדי שיהא ריחו נודף?!' אמר רבינא: הלכך אפילו גמר סעודתו יחזור ויברך... ולא היא...'. יש מי שפירש שהחידוש במה שאמרו שכל עוד לא גמר אכילתו חוזר ומברך, לומר שמתקן בכך את אכילתו הראשונה, שכל זמן שהוא עוסק באכילה נחשב זה 'עובר לעשייתו'. [ויש מקום לומר שכל עוד לא שבע, יש לחייבו לאכול עוד כדי לברך על המזון שאכל].
וזהו שסיים רבינא 'הלכך אפילו גמר סעודתו יחזור ויברך' – כיון שאמרת שבברכה עתה הוא מתקן אכילתו (עפ"י מעדני יו"ט).

'טבל ועלה אומר בעלייתו ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על הטבילה ולא היא, התם מעיקרא גברא לא חזי...'. נחלקו הראשונים ז"ל האם מדובר רק בטבילת גר שאינו יכול לומר 'קדשנו במצוותיו וצונו' קודם הטבילה שהוא נכרי, או אף בשאר טבילות תקנו כן, אם משום שלא חילקו חכמים בטבילות, או משום שבעל קרי אסור בדברי תורה, ורוב טבילות של בעלי קריין הן, או מחשש שמא ימנע ולא יטבול מפני פחד המים וכד' (ע' בראשונים כאן ובפסחים ז ובחולין קלו; יו"ד ר).

'שלשה דברים סח לי סוריאלי שר הפנים'. מובא שהאריז"ל הזהיר את תלמידיו שלא לבטא שום מלאך [מלבד שמות מלאכים שנקראו בהם בני אדם, כמו מיכאל גבריאל וכו'] בשמו המלא, אף לא בתוך הלימוד, רק יכנה בקיצור, כמו מטטרו"ן – מט"ט, סנדלפו"ן – סנד"ל (קב הישר נו).
ובשו"ת תורה לשמה (המיוחס לרבי יוסף חיים ז"ל. תכו) כתב שהוא נוהר בדרשותיו כשמזכירם לומר כך: מטטרו"ן – מ"ם טי"ת'. סמא"ל – 'סמ"ך מ"ם' וכו'.

[...] גם צריך להזהר מאד שלא להזכיר בפיו שם סמא"ל, וזה סוד מה שאמר הכתוב ושם אלהים אחרים לא תזכירו וכו' ובפרט בלילה שאז היא שליטתו וממשלתו, ולא עוד אלא שגם הוא אסור להזכיר מעין דברים אלו כגון בני אדם הרגילים לומר בלע"ז איל דייאבל"ו וכיוצא בדברים אלו – אין להזכירם כלל, לפי שגם השדים הם בחלקן ומגביר כחו כשמזכיר אותם. ופעם אחד הייתי עם בני אדם בלילה והזכרתי באמצע הדבור שהייתי עמהם את שם סמא"ל ואחר כך בבקך הלכתי לבית מורי ז"ל ונסתכל בי ואמר לי הרי בלילה הזאת עברת על לאו ושם אלהים אחרים לא תזכירו, לכן הזהר כל ימך שלא תזכירו לא את שמו ולא את כיו"ב, ובפרט בלילה, כי אז ניתן לו כח להתגבר עליך ועל אחרים בסיבתך אם תזכיר שמו, לכן ראוי להזכירו בשם אחד טוב כמו סמ"ך מ"ם וכיוצא מאלו השמות שיש בהם מקצת קדושה... (סדור חמדת ישראל למהר"ש ויטאל. מועתק בשבת הלוי ח"ה קונטרס המצוות לד').

והגרש"ז אויערבך זצ"ל בתשובה (כת"י, מובא בהליכות שלמה ח"א כב, י) כתב שאינו יודע שום איסור בהזכרת שם מלאך, מלבד מט"ט שיש נוהגים להחמיר.

'אל תטול חלוקך בשחרית מיד השמש ותלבש' – גם אם השמש נטל ידיו (פרי מגדים. הובא במשנ"ב ד סק"ב. וכתב הטעם – משום סכנת מויקין). ויש אומרים: דוקא אם השמש לא נטל ידיו (ע' מג"א ד. וכן מסיק בשו"ת יביע אומר ח"ה ב, עפ"י הוהר).

טעם על דרך הפשט – שלא לעשות מעשה שררות בפעולה הראשונה של היום, כדי לדעת שאין מדת האדנות רצויה (עפ"י מצות ראה או"ח ד, א).

ואל תטול ידיך ממי שלא נטל ידיו. בנטילת ידים שחרית מדובר (וכן נפסק בשלחן ערוך ד, יא), אבל נטילה לאכילה רשאי ליטול ממי שלא נטל ידיו (אחרונים. מובא במשנ"ב ד סקכ"ד).

ודוקא נטילה ממש, אבל להביא לו מים – מותר על ידי מי שלא נטל ידיו (אחרונים שם).
 האחרונים כתבו עפ"י האריז"ל שיש ליטול נטילת ידים שחרית שלש פעמים לסירוגין, יד ימין ואח"כ שמאל ושוב ימין וכו'.
 ובספר רבבות אפרים (ח"ד ד) הביא משם מהר"י צערי שאם אחר נוטל לו, די בשפיכת שלש פעמים על שתי ידיו ביחד.
 והקשה על דבריו מה טעם לא יטול לסירוגין לדעת האר"י. ונראה שהבין טעם נטילת סירוגין משום שעדיף ליטול מיד נטולה,
 וכעין שאמרו כאן שאין ליטול ממי שלא נטל ידיו, לכך לאחר כל נטילה עדיף שיטול בה ליד השניה. ולפי זה מובן שאם אחר
 נוטל לו – אין צריך לכל זה.

'עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה... חי'. לפי פירוש אחד בתוס' (לעיל נ: ד"ה מודים; שבת עו: ד"ה כדי
 – בשם בני נרבנא) היינו שיהא הכלי עצמו 'חי' כלומר שלם. וכן נפסק בשלחן ערוך (קפג,ג). ואפילו נשבר
 רק בסיסו למטה וגוף הכוס שלם – כתב המגן-אברהם שפסול, אם לא כשאין אחר.
 לאור זאת כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג לט) שנראה שכוס מנייר חד-פעמית אין לה חשיבות כלל
 וגרועה היא מכוס שנשברה קצת, הלכך אינה ראויה לקידוש ולברכת המזון. אך אם אין כוס אחרת אולי
 יש להקל (וכן מובא בשם הגר"ד סולובייציק והגה"ק מסאטמר).
 ואולם בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל מובא (בקובץ 'מוריה' טבת תשנ"ו עמ' עח) שהשיב לשאלו שמותר בהחלט
 לקדש בכוס חד פעמית. (וכן מובא להקל בשם הגר"י קמינצקי. וכן כתבו בשו"ת ציץ אליעזר, או נדברו ובאר משה.
 מובא ב'דברי חכמים' 233).
 ובשו"ת אור לציון (להגר"ב צ אבא שאול זצ"ל. ח"ב מו, כב; מז, יב) כתב שראוי להחמיר לכתחילה בדבר.

'אמר רב ששת: ובברכת הארץ' – לפי שברכה זו היא ברכת השובע, לכך צריך שבברכה זו לא יהא
היין מדולל ביותר [אלא מוזג מעט – כפרוש רבנו תם], ורק לאחר ברכת הארץ מוזגו כראוי להכשירו
לשתיה (עפ"י ריטב"א).

יש שכתבו כדי להודיע שבח הארץ שיינה חזק וראוי למוזגה (עפ"י תר"י).
 ואולי זו גם כוונת הריטב"א, אלא שהבית-יוסף (קפג) כתב למוזג בתחילת ברכת הארץ, ואין זה תואם לכאורה עם דברי
 הריטב"א. ועל פי הקבלה יש למוזג בעת אמירת 'את' שבפסוק 'אכלת ושבעת' – וכן מובא בכף-החיים ובאר-לציון לנהוג
 למעשה.
 ובאר לציון שם כתב שהדרך הטובה ביותר למי שיש לו יין חזק, למלא את הכוס בתחילת הברכה וכשמגיע לברכת הארץ
 ישפוך מעט מן היין לכוס אחרת, וימוזג במים.

*

'שלושה דברים סח לי...'

'... ושמעתי ממאן דהו, דרב שלא שח שיחה בטילה, זכה דמשיחותיו במילי דעלמא נקבעו דברי
תורה, כמו...'

ובאמת גם מהרבה תנאים ואמוראים יש כהאי גוונא הרבה בתלמוד, ובכמה דוכתי יש שלא
 נכתב גוף השיחה רק הדברי-תורה היוצא, כמו בשבת (עה): **שלושה דברים סח לי רב אשי כו'**
ובסוטה (כה). שלושה דברים סח לי זעירא וכו' וכן בכמה דוכתי, לשון 'סח' משמע דרך שיחה
בעלמא היה כמו שנתבאר לעיל מסוכה (כא): דרייק כן מלשון זה, והיינו שזה סיפר לו איזה סיפור
ושיחה שמתוכה נלמד דין ההוא, וכההוא ד'משיחתו של רבן גמליאל' אלא דשם נזכר השיחה

ובאן לא זכרו השיחה עצמה רק הנלמד ממנה, והכל בכתב מיד ד' עליהם השכל, וכמו בנביאים נבואה שלא הוצרכה לדורות לא נכתבה כמו שאמרו במגילה (יד.) כן בחכמי תורה שבעל פה, ובודאי כל אחד מתנאים ואמוראים חידש הרבה דברי תורה בכל ימי חייו ונמצא מהם רק מימרות מועטים, והם אותם שידעו שצריכים להיכתב זכרון בספר לעולמי עד. וכן בעניני השיחות שקבעו הכל מה שיש בו צורך לעלמי עד, וכל דבריהם במדה ובמשקל. וע' ברכות (גא.) שלשה דברים סח לי טוריאלי שר הפנים ושלשה דברים סח לי מלאך המות – נראה לי דהוא גם כן תמצית מאיזה סיפור ושיחה שסיפרו לו (מתוך דברי סופרים לר"צ הכהן, לו).

פרק שמיני

(ע"ב) זכבר קדש היום ועדיין יין לא בא. וגם אם מקדש מבעוד יום (כדלעיל כו.), אף על פי כן כיון שהתחיל בקידוש [או נטל הכוס על מנת לקדש. ריטב"א] כבר נאסר במלאכה, והרי קדש היום אצלו קודם הקדוש על היין (עפ"י רשב"א וריטב"א. עע"ש).

ובשו"ת שבת הלוי (ח"ז לר. ועע"ש ח"ו פה) כתב תירוץ אחר: באופן שמקדש מבעוד יום אמנם אין קיים הטעם שכבר קדש היום אבל יש טעם אחר – שעדיף להקדים את היום ככל האפשר (כדלהלן נב.). ורק כאשר מקדש משחשכה, שבוה אין שייך טעם 'עיולי יומא עדיף לאקדומי' שהרי כבר נכנס היום, או הוצרכו לטעם 'כבר קדש היום ועדיין יין לא בא'. וע"ע בשו"ת משיב דבר (ח"ה יז) שטעם זה של הכנסת היום מוקדם, כלול הוא בדברי בית שמואי. וע"ע חדושי רא"מ הורביץ; ספר פרקי מועדות עמ' 582.

– מכאן יש ללמוד לכל מקום, שאם יש על האדם שני חיובים ואחד מהם חל מוקדם – יש להקדימו. ונפקא מינה שאם נדחתה מילת בנו עד שלשים יום – ימול הבן קודם שפודהו כיון שחיוב המילה חל מוקדם (משיעורי הגריד"ס סוכה נו).

'ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה, תדיר ושאינו תדיר – תדיר קודם.' משמע כאן שתדיר קודם גם באופן שהוא בא לאחר שבא הדבר שאינו תדיר, שהרי היום קדם ליין ואעפ"כ אומרים בית הלל שיש להקדים לברך על היין. ומשמע בגמרא שענין 'תדיר קודם' הוא טעם העומד לעצמו, ללא הטעם שהיין קודם לקדושה שתאמר. וכן מצינו (לעיל כו.) שמנחה קודמת למוסף משום שהיא תדירה, הגם שחלות חיוב מוסף קדם לחיוב מנחה. והנה כתב הפרי-מגדים (או"ח רכה, ג) שיש להקדים ולברך ברכת 'שהחינו' על פרי חדש קודם ברכת העץ (וכן היא דעת הגר"א. וכן פסק בקיצור שלחן ערוך נט, יד. וכן הכריע המשנ"ב שם סק"א ובשעה"צ שם שנכון לעשות לכתחילה, ודלא כדעת 'הלכות קטנות' [המובאת בבאר היטב שם] שכתב להקדים ברכת הפרי לברכת 'שהחינו'. וצ"ע שלענין טלית חדשה כתב המשנ"ב (כב סק"ג) לברך תחילה 'להתעטף' [וכבר העיר על כך הגרשו"א ונקט למעשה גם בטלית לברך תחילה 'שהחינו'. ע' הליכות שלמה ח"א ג, ג]. ועוד קשה שהביא כן מהפמ"ג, ואילו בפמ"ג נראה שנקט לברך 'שהחינו' תחילה). וטעם הדבר – נימק הפמ"ג – לפי שברכת 'שהחינו' בעיקרה חלה בשעת ראיית הפרי, והרי שקדם חיובה לברכת האכילה. ובשו"ת משיב טעם (לרבי יחזקאל בנט. לא, א) כתב להקשות, הלא ראינו שתדיר קודם גם אם נתחייב תחילה בדבר שאינו תדיר, כגון במנחה ומוסף לפניו – מקדים להתפלל מנחה על אף שנתחייב תחילה במוסף, וגם כאן נאמר כן, שיברך תחילה את הברכה התדירה, היא ברכת 'העץ'?

ונראה לחלק, כי ברכת שהחינו מעיקרה נתקנה על שמחת הלב שבראיית הפרי ולא על האכילה והרי גם עתה חיובה על שלב מוקדם, על הראיה ולא על האכילה, לא כן במנחה ומוסף הלא עתה חיובם שוה.

ואולם בענייני לכאורה אין תירוץ זה עולה יפה, שהרי ברכת היום בעצם אינה שייכת לשתיה והיא קדמה ובאה, בדומה ל'שהחיינו' שקדמה לאכילה.

אך נראה שכלפי זה ודאי מועילה הסברה הראשונה שברכת היום נתקנה להאמר על היין, כלומר עם שתייתו ולא קודם לכן, והרי זה כאילו חלים שניהם כאחת וחזר הדין הכללי שהתדיר קודם [בייחוד לסברת האומרים שברכת 'הגפן' בקידוש אינה ברכת הנהגין גרידא אלא חלק מטופס הקידוש, לפי זה ודאי לא קדם חיוב ברכת קידוש היום לברכת 'הגפן']. לא כן בפרי חדש, ברכת שהחיינו באה בעצם על שמחת לבו בראיתו, והיא קדמה לאכילה.

בבאר סברות המחלוקת בין בית שמאי ובית הלל, [והתאמתן לשיטותיהן הכלליות] – ראה בהרחבה בספר 'פרקי מועדות' לר"מ ברויאר שליט"א, ח"ב עמ' 582 ואילך.

'בית שמאי אומרים מברך על היין ואחר כך מברך על המזון'. כלומר הרשות נתונה בידו לעשות כן. ויש מפרשים שעדיף דוקא כך כדי לברך אחר שאכל ושתה, שנאמר **ואכלת ושבעת** – זו שתיה, שאז היא שביעה גמורה (עפ"י רשב"א בתשובה שמב; ריטב"א. וכפירוש הראשון כתב התו"ט. וע"ע רעק"א). ובית הלל אומרים: **מברך על המזון ואחר כך מברך על היין** – שהם אינם דורשים להצריך לשתות קודם ברכת המזון, וממילא יש לברך תחילה ברכת המזון כדי שתהא הברכה נאמרת על הכוס. וגם אם נוקטים להלכה שהברכה אינה טעונה כוס, כאן שהכוס מזומנת לפניו לשתות, ודאי יש לו לברך עליה ברכת המזון ולא לשתותה קודם לכן (ריטב"א ועוד).

דף נב

'דטעים ליה בדידה... דנפיש ליה טפי משיעוריה...' – ואף על פי כן חולקים בית הלל ואומרים מברך על המזון תחלה – כי סוברים שגם כששופך מן הכוס וטועם בידו הריזו פגימה לכוס שהרי זה שיריים (עפ"י ראב"ד ועוד. ולפי זה משמע שגם כששופך לכוס אחרת – פגם, ואילו השו"ע פסק שאין זה פגם). ועוד, משום שצריך כוס מלא ככל שאפשר, לכך אין לעשות כן (ריטב"א).

'טעמו פגמו'. מבואר בפוסקים (סו"י רעא – לענין קידוש) שלא רק לגבי אמירת הברכה צריך שהכוס לא יהא פגום אלא גם הטעימה צריכה להיות מכוס שאינו פגום. ואף טעימת שאר המסובים שאינה מעכבת, מ"מ מצוה מן המובחר שתהא מכוס שאינו פגום.

ובשער הציון כתב שכששותים מכוס המקדש אין לחוש שבשתייתו פגם את הכוס כי הכל המשך אחד. ויש להסתפק האם הדין כן גם כשמוזג מכוסו לכוס אחרת וממנה שותים כמה בני אדם, וכן כשמוזג לכמה כוסות ריקות, שמא גם זה נידון כהמשך שתיה מכוס אחת ואפילו לאחר שטעם אין זו פגימה. ואם נאמר כן צריך לומר שמה שכתב הרא"ש בפסחים (קה) לשפוך לכוסותיהם קודם שיטעם, היינו כשיש בכוסותיהם יין פגום ולא כששותים מהיין שהיה בכוס של ברכה לבדו. ובספר שמירת שבת כהלכתה (מח, יא) נקט שבאופן זה שמוזג לכוסות אחרים חשיב פגום, וצ"ע.

וממה שכתב בשו"ע הגר"ז (קצ, ה) שגם כשכוסותיהם ריקנים ימוזג להם לפני ששותה – אין ראייה, כי הוא ז"ל סובר שם שאפילו שותים מכוסו ממש הוי פגום לאחר ששתה, אבל לפי מה שכתב במשנ"ב שנחשבת כשתיה אחת יתכן דה"ה כשנותן לכוס ריקה אחרת.

[באותו ענין צ"ע בשש"כ שם שטוב אם כולם יטעמו מכוס הקידוש עצמה, צ"ע מאין מקורו, מדוע לא ימוזג לכוסות משלהם אף לכתחילה, והיכן שמענו להקפיד שישתו משאריות כוס מלאה.